

PROLOOG

Het was een vreemd moment, die maandagmiddag aan de rand van de Stille Oceaan. Jarenlang had ik geleefd met Frieda Belinfante, de vrouw over wier leven ik wilde berichten. Ze was de eerste vrouwelijke dirigent van Nederland. Trad op in het Concertgebouw met een eigen kamerorkest. De vrouw van joodse komaf, die een van de drijvende krachten was achter de aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister in 1943. Na de oorlog was ze aan boord gegaan van de Queen Mary om nooit meer naar Nederland terug te keren. Nauwgezet had ik alle mogelijke details over haar leven verzameld. Archiven bezocht, brieven gelezen, interviews beluisterd, foto's bestudeerd. En nu zat ik op een bankje in het Heislerpark in Laguna Beach, Californië.

Met Bobbie.

Het was een schitterende middag. We zaten in het fraai aangelegde park met wandelpaden, picnickvelden, palmen en moderne sculpturen. Beneden ons, waar de branding tegen de rotsen sloeg, dobberden pelikanen. Verderop ruiste de Stille Oceaan. Bobbie was zesenzeventig, een sportieve vrouw met een open, sterk gezicht en een jeugdig grijs stekeltjeskapsel. Het was 5 maart, de sterfdag van Frieda, precies zeventien jaar eerder. Ik luisterde naar Bobbie en hoorde een verhaal dat ik niet kende.

'Frieda was de liefde van mijn leven.'

Ik had in Frieda's leven rondgedoold, en wist niet beter dan dat zij en Bobbie alleen goede vriendinnen waren geweest.

'Een kwart eeuw van liefde, respect en toewijding, waar niemand iets van wist.'

Bobbie vertelde me over hun geheime relatie, hier, ongeveer op de plek waar een van de eerste foto's van hen beiden was gemaakt: een oudere dame aan de vloedlijn, op gymschoenen, in een sportief jack, naast haar een mooie jonge vrouw met lang, donker, loshan-

gend haar. Twee lachende meiden. Frieda was al vijftenzestig, maar op de foto heeft ze dat jongensachtige dat ze tot haar dood zou houden.

‘Ze gaf een klein concert in haar huis. Het was de eerste keer dat ik haar cello hoorde spelen. “De zwaan”, van Saint-Saëns. Ik keek naar haar. Ik luisterde naar haar. Ik was gefascineerd. En verloren.’

Het verhaal moest blijkbaar hier verteld worden, op de plek van die eerste foto, vlak bij het Heislerpark dat ’s avonds, na zonsondergang, een favoriete cruiseplek voor homo’s is.

Ik dacht: als ik dit niet wist, van Bobbie en Frieda, wat had ik dan eigenlijk nog meer gemist? Hoeveel kun je eigenlijk over iemand te weten komen? Hoeveel weet iemand eigenlijk van zichzelf? Ik wilde Frieda’s leven optekenen, als een schets waarin je de contouren van een persoon ziet. Een schitterend persoon, een avontuurlijke vrouw. Bobbies opmerking ‘Ik heb een geheime liefdesrelatie van een kwart eeuw met Frieda gehad’, bewees dat het, hoe dan ook, nooit meer dan een schets zou kunnen worden.

Voor Bobbie was Frieda de liefde van haar leven. Was dat andersom ook zo? Ik herinnerde me hoe Frieda over Bobbie praatte. Met tederheid. Ik had het kunnen vermoeden. Ik vermoedde niets.

Bobbie was belangrijk geweest in Frieda’s leven. Maar er waren zoveel vrouwen. Frieda was er, ook tegenover mij, altijd terughoudend over geweest. Zoveel vrouwen, zoveel muziek. Ze was celliste, ze was muziklerares en ze had één grote passie: dirigeren.

Ik vertelde Bobbie dat Frieda het niet van een vreemde had. Anderhalve eeuw geleden dirigeerde haar grootvader in de Amsterdamse jodenbuurt het Parkorkest, de voorloper van het Concertgebouworkest. Frieda wist het niet. Tientallen dingen wist ik inmiddels die zij nooit geweten heeft. Bobbie wilde ze allemaal weten.

In Amerika zei Frieda ooit in een interview dat ze van Spaanse origine was. Van vaderskant waren ze Sefardische joden, wist Bobbie. Ik vertelde haar over de Spaanse koningskinderen Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië, die de oorzaak waren van de volksverhuizing van de Sefardische joden vanuit Spanje naar het noorden. Ik trakteeerde haar op een klein historisch exposé, vlak bij de branding van de onmetelijke oceaan.

Toen de twee koningskinderen vijf eeuwen geleden een ‘stra-

tegisch' huwelijk sloten werd Spanje één verenigd koninkrijk. De jonge streng katholieke vorsten, *Los Reyes Catolicos*, wakkerden de haat tegen de joden zo hartgrondig aan, dat het land in 1492 rijp was voor een 'verdrijvingsedict'. Joden konden kiezen: zich bekeren tot het katholicisme of, zonder hun bezittingen, het land uit. Duizenden joden verlieten Spanje en trokken naar Portugal en daarna verder naar het noorden, naar Antwerpen. Tot ook Antwerpen onder Spaans bestuur kwam en ook daar het katholicisme de enige toegestane godsdienst werd.

Frieda's voorouders, de Belinfantes, en duizenden andere families met exotische namen als Vas Diaz, Texeira de Mattos, Querido, Coutinho, Mendes en Sarphati, vluchtten vanuit Antwerpen naar Nederland, naar Amsterdam. Waar eeuwen later Frieda werd geboren, de vrouw die amper belang stelde in haar afkomst omdat het heden al haar tijd opslopte.

Bobbie luisterde aandachtig naar de verdrijvingsgeschiedenis van de Belinfantes, daarna vertelde ze wat zij over Frieda's geschiedenis wist. 'Ze zei altijd: "Ik stam af van twee generaties musici. Mijn vader was pianist en mijn grootvader ook."'

Ik meldde dat ik na Frieda's dood had ontdekt dat ze afstamt van niet twee, maar drie generaties musici. Ook haar overgrootvader, Aron Cohen Belinfante, was musicus. In de Amsterdamse bevolkingsboekhouding wordt hij aangeduid als 'muziekmeester'.

Frieda heeft dat nooit geweten. Maar de geschiedenis van haar familie was ook niet haar eerste prioriteit. 'Het grijze verleden speelt geen rol in mijn leven,' zei ze vaak. Haar vader was pianist, maar haar grootvader én haar overgrootvader waren behalve pianist ook gerespecteerde en bekwame dirigenten. Bobbie vond het spijtig dat Frieda het nooit heeft geweten. Het grijze verleden interesseerde haar niet, maar dat er vóór haar Belinfantes waren die dirigerden zou ze wel fascinerend hebben gevonden.

Achter ons lag de rustige en welgestelde buurt waar Bobbie en Frieda een kwart eeuw van hun leven hadden gewoond, een buurt die als het ware tegen de heuvel opklimt. Riante huizen, grote tuinen met bougainvillea's, bloeiende cactussen, enorme rozenstruiken. Vanaf haar terras in Myrtlestreet had Frieda uitzicht op de Stille Oceaan en het Heisler Park – het park waar ze vaak wandelde

en waar we nu over haar zaten te praten. Tegen dat decor van bougainvillea's en rozen vertelde ik Bobbie dat uit de archieven blijkt dat de Belinfantes al vanaf het jaar 1800 een wezenlijke bijdrage hebben geleverd aan het joodse culturele leven. Amsterdam was toen een stad in verval. De handel lag vrijwel stil. Alleen de grachtengordel straalde nog enige allure uit. De jodenbuurt, waar de Sefardische joden en de Oost-Europese Asjkenazische joden woonden, was een verzameling krotten. De Nieuwe Kerkstraat een rommelige armoedige straat. Op nummer vijftien, tussen de Asjkenaziem, woonde Frieda's overgrootvader Aron Cohen Belinfante met zijn vrouw Abigaël en hun zes kinderen. Een klein gezin voor Sefardisch joodse begrippen. Ook een bijzonder gezin. Een 'muziekmeester' tussen straatventers, marktkooplui, voddemannen en neringdoenden.

Aron was pianist, muziekleraar, dirigent en componist. In de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam bevinden zich partituren van door hem gecomponeerde walsen, marsen, galops en polka's. De amusementsmuziek van die tijd. Mogelijk ging de muzikale lijn van de Belinfantes nog verder terug, zei ik tegen Bobbie, maar dat had ik niet kunnen achterhalen.

Abraham, de oudste zoon van de muziekmeester, Frieda's grootvader, werd ook opgeleid tot musicus. Ik vertelde dat ik me afvroeg of ze in die piepkleine woning in de armoedige Nieuwe Kerkstraat, waar ze met zijn achten woonden, een piano hadden. Of was er misschien elders in de jodenbuurt een plek waar ze musicerden en studeerden?

Bobbie luisterde, ze zoog elk detail op. Alsof ze herinneringen oprapte om het beeld van haar liefde completer te maken.

Toen ze begin jaren tachtig met Frieda een bezoek aan Amsterdam bracht, heeft Frieda haar de Nieuwe Kerkstraat niet laten zien. Ze had er geen idee van dat haar muzikale voorgeschiedenis daar ooit was begonnen. Wel bezochten ze het Amstelhotel aan de rand van de voormalige jodenbuurt. Ze hadden er een zondagse brunch en Bobbie herinnerde zich het hotel als 'indrukwekkend'. Ik vertelde haar dat in het jaar 1868, toen dit luxe hotel feestelijk werd geopend, Frieda's grootvader Abraham zich verloofde met Rebecca Sequeira. Rebecca was opgegroeid in een zakelijk ingestelde familie. Haar broers waren ondernemers en bestuurders, het

tegenovergestelde van de muzikale artistieke Belinfantes.

Frieda heeft Bobbie tijdens dat bezoek aan Amsterdam ook niet meegenomen naar de Blasiusstraat, waar Abraham en Rebecca, na een traditioneel joodse bruiloft, een benedenwoning betrokken. Een levendige joodse ‘woningcorporatiestraat’ waar ze hun hele leven bleven wonen en waar hun veertien kinderen werden geboren.

Hun eerste kind zag het levenslicht op 28 mei 1870. Het was een zoon. Hij kreeg de naam van de muziekmeester: Aron. Frieda’s vader.

Het was lunchpauze in Laguna Beach. Mensen kwamen uit het centrum, staken de Pacific Highway over, trokken hun schoenen uit en wandelden het strand van Main Beach op. Aan stenen tafels zaten mannen te schaken. Jonge en oude mensen wandelden over de brede *boardwalk* langs het strand. Het was druk, maar er heerste een vriendelijke kalmte.

Ik vertelde Bobbie over de Portugese Synagoge in Amsterdam, dertigduizend kilometer van Laguna Beach.

Aron was vijf jaar oud toen in 1875 de Portugees Israëlitische gemeente het tweehonderdjarig bestaan van de synagoge vierde. In die tweehonderd jaar en tot op de dag van vandaag is er niets veranderd aan de grote ‘snoge’. De grenenhouten vloer is nog steeds bedekt met een laagje fijn zand. De banken zijn in de lengterichting opgesteld en nog steeds verlichten duizend kaarsen het gebouw. Alles is zoals het eeuwenlang is geweest.

De viering in 1875 moest groots en luisterrijk zijn. Bestuurslid van de synagoge, Jacques Sequeira, adviseerde om zijn zwager Abraham Belinfante en diens vader, de oude muziekmeester Aron, het muzikale gedeelte te laten verzorgen. Het bestuur ging akkoord. Abraham zocht een aantal religieuze joodse liederen uit, die hij arrangeerde voor koor en orkest. Voor de uitvoering rekruteerde hij het koor en de musici van het gerenommeerde Parkorkest.

Op 12 augustus 1875 hingen in de jodenbuurt de vlaggen uit. Koning Willem de Derde stuurde een gelukstelegram. De feestelijkheden duurden drie dagen. Niet alleen de Sefardische joden, heel Amsterdam was er getuige van. Het muzikale aandeel van de Belin-

fantes had volgens het bestuur ‘voor het grootste gedeelte aan het succes van het feest bijgedragen’.

Als dank kreeg Abraham een gouden zakhorloge. Frieda’s overgrootvader, de ‘grijze Belinfante’ zoals de joodse gemeenschap hem noemde, kreeg een zilveren herinneringsmedaille. De religieuze liederen die Abraham orkestreerde werden opgenomen in het naslagwerk *Hebrew and Judaic Manuscripts in Amsterdam Public Collections*.

Ik vroeg me af of Frieda’s vader, vijf jaar jong, er herinneringen aan had bewaard. Vermoedelijk niet. Eenmaal volwassen had Aron niets met de joodse religie. Frieda is waarschijnlijk nooit in de Portugese Synagoge geweest. Toen hij werd gebouwd was het de grootste synagoge ter wereld. In tegenstelling tot zoveel gelovigen die er hun gebeden zeiden en er troost vonden, heeft het gebouw de oorlog overleefd. Bobbie weet het zeker: ‘Frieda heeft het nooit over die synagoge gehad.’

Het synagogejubileum was een eenmalig religieus hoogtepunt in het leven van de Belinfantes. Uit archiefexemplaren van *Het Nieuw Israëlietisch Weekblad* blijkt dat hun muzikale leven zich voornamelijk afspeelde in het gebouw Plancius aan de Plantage Kerklaan, waar zich in die jaren het joodse muziek- en verenigingsleven concentreerde. Toen de broederschap ‘Kerith Sepher Torah’ in het gebouw haar vijftigjarig bestaan vierde werd de avond geopend met een ouverture. ‘Een compositie van de grijze heer Belinfante, die als dirigent van het koor en als orkestmeester belangrijke diensten heeft bewezen.’ De jonge Abraham dirigeerde in Plancius de komische operette *De klokken van Cornéville*. ‘Met het beroemde Parkorkest onder leiding van de heer Abraham Belinfante. Groot Succes!!!’, juichte de advertentie in *Het Algemeen Handelsblad*. Bobbie moest lachen. ‘En dan te bedenken dat Frieda niet van operette hield. Ook niet van opera. De orkestgedeelten vond ze mooi. Maar een dikke vrouw die achter een boom “ze zien me niet” staat te zingen, vond ze te mal voor woorden.’

De schooljeugd verzamelde zich intussen op Main Beach. Ze bezetten het volleybalveld. Moeders met kinderen plantten parasols in

het zand en pakten de emmertjes en schepjes uit. Jongens gingen met surfplanken de zee in. Frieda hield van het leven in Californië. Van de oceaan, het strand, het klimaat en de bloeiende tuinen. Op de heuvel achter de plek waar we met elkaar praatten over de voorbije Belinfante-eeuwen, had ze een huis laten bouwen, helemaal ingericht voor de muziek en voor de muziek alleen.

Ik begon opnieuw over Frieda's vader Aron. Nadat hij de openbare school in de jodenbuurt had doorlopen, besloten zijn ouders – het was 1882 – dat Aron naar de hogere burgerschool op de Keizersgracht moest. Op dat moment had hij vijf broertjes en zusjes. Er zouden er nog zes volgen. Hij, de oudste, ging voortaan elke dag vanuit de vertrouwde joodse wereld naar een andere wereld: de rijke grachtengordel, de wereld waar hij later bij zou horen, en waar Frieda zou opgroeien. Soms ging hij met de paardentram. Meestal liep hij.

In augustus 1888 slaagde hij voor zijn hbs-diploma. De familie stippelde zijn toekomst uit: geen gesappel als musicus, zoals zijn vader en opa. Gekozen werd voor een beroep met aanzien: hij moest dokter worden. In september begon hij aan zijn studie medicijnen aan de Gemeente Universiteit. Oom Raphael Sequeira betaalde zijn studie en gaf hem financiële ondersteuning. 'De enige rijke oom die we hadden,' heeft Frieda ooit verteld aan Bobbie.

Een paar maanden eerder was aan de rand van Amsterdam het gloednieuwe Concertgebouw geopend. De student medicijnen Aron, die zich later Ary noemde, kon toen nog niet weten welke rol dat Concertgebouw in zijn leven, en daarmee ook in het leven van zijn dochter, zou spelen. Frieda zou zich het gebouw altijd blijven herinneren. Op haar sterfbed zou ze vertellen: 'Het Concertgebouw is altijd in mijn gedachten geweest, ik weet exact hoe het eruitziet en hoe mooi de akoestiek is in de Kleine Zaal. Als je op het podium fluistert, hoort de hele zaal het. Het is zo prachtig om in te spelen. Hoe ik daar de eerste keer optrad met mijn vader...'

Bobbie kent het Concertgebouw. Tijdens een van hun bezoeken aan Amsterdam had Frieda haar rondgeleid en hadden ze een zondagochtendconcert bezocht. Ik legde haar uit hoe het er destijds aan toe ging, tijdens de concerten. Het publiek zat aan tafeltjes, converserend, rokend en bediend door obers. Het orkest fungeerde

als muzikale achtergrond. Alleen tijdens solo's en aria's hield men even op met praten. De eerste dirigent van het Concertgebouw-orkest, Willem Kes, had zich geërgerd aan deze situatie en zette een beschavingsoffensief in. De buffetbediening werd afgeschaft, roken en praten tijdens het concert werden verboden. Te laat komen en vóór het einde weggaan werden niet meer getolereerd. Het was wennen, maar de obers en de tafeltjes verdwenen en uiteindelijk zat het publiek keurig op een rij met het gezicht naar het orkest. En luisterde.

Het was een vreemde maandagmiddag aan de rand van de oceaan. Terwijl ik vertelde over het Concertgebouw zag ik Frieda daar samen musiceren met haar vader. Ik dacht aan de oorlog, hoe ze als man vermomd door de straten van Amsterdam fietste. Ik dacht aan het Orange County Philharmonic Orchestra waarmee ze triomfen vierde. Ik zag haar op Texel met haar vriendin Cor. Ik zag haar in Lille vluchten voor sD'er Kurt. Ik zag haar lopen als jonge puber door Amsterdam-Zuid, een frêle meisje met een cello op haar rug, vóór de oorlog, de oorlog die haar leven totaal zou veranderen. Ik zag haar aan boord van de Queen Mary, wegvlochtend van een verleden in Europa. Het was of ik haar honderd maal zag in verschillende levensfasen, terwijl we uitkeken over de oceaan en Bobbie vertelde over de ziektes die Frieda ten slotte zouden vellen.

Ik wist, die maandagmiddag, uitziend over de oceaan en luisterend naar Bobbie, dat het boek niet meer zou moeten zijn dan een eenvoudige chronologische weerslag van de belangrijke momenten uit haar leven. Zonder ingewikkelde capriolen. Haar leven zelf voldeed. Ze leefde bijna een eeuw, en ze heeft alles uit die eeuw gehaald wat er in zat.

Toni Boumans